

Мукаррама Турғунбоева... Рақс санъатимиз султони эди у. Машхур «Тановор» эса — унинг гавҳар тожи. Асрий нафосат дурдонаси бўлган бу беназир рақсни кимлар ижро этиб, довруғ таратмади дейсиз...

— «Тановор»ни билмаган, унга рақсга тушмаган ўзбек аёли бўлмаса керак... Бу рақсни ижро этиб, томошабин қарсагини олган моҳир санъаткорлар ҳам кам эмасди, ҳозир ҳам бундайлар бордир... Аммо Мукаррама Турғунбоева ўзгача эди, «унинг «Тановор»и ҳам мутлоқ ўзгача», — деган эди, санъаткорлар «ая»си Лутфихоним Саримсоқова. «Тановор» ижросида Мукаррама «рақс султони» деган, халқнинг узи кашф этган муборақ «унвон»га сазовор бўлди.

РАҚҚОСАБЕГИМ

Ҳа, «Тановор» унинг ижросида чинакам мумтоз даражага кўтарилиб, рақс санъати ҳазинасининг ҳақиқий дурдонасига айланган эди. У мезийдан келаётган нафосат билан XX аср рақс маданияти равнақини ўзида мужассам этганди. Рақснинг қатор ижрочиларида биз кўпроқ «зоҳирий» ҳатти-ҳаракатларни, Мукаррамаҳонимда эса улар ботиний олам, ҳис-туйғу, дард ва ҳаяжон, ҳаётини кечинмалар, инсоний секинч ва аламлар акс-садоси эканини курагимиз. Машхур санъаткорнинг ҳатто либосга «бурканиши»да ҳам фарқ ва «узлиги» бор эди — у либосни айрим раққосалардек киймасди, либосга «кирарди». Тангри юқтирган улкан иқтидор раққосани «Тановор»ни рақс этиш тарихидаги «шоҳ сула»га олиб чиқди... Унинг «Тановор»ида халқ яратган 12 хил «Тановор»нинг олмос қирралари уйғунлашди...

XX аср 20-йилларининг сўнги паллалари эди. Мукаррамаҳон Фарғонадаги педагогика билим юртида таҳсил кўраётган чоғлар... Шаҳарга атоқли санъаткорлардан — Муҳиддин Қориеқубов, Тамараҳонимлар концерт бергани келишибди, ёшлар билан ҳам учрашувлар, суҳбатлар ўтказармишлар, — деган хабар тарқалди ва бу айниқса ушбу билим юрти ҳаваскорлик тўдасида иштирок этиб келаётган ёш раққосани қувонтирди. У дарс тугаши билан театрга, концерт томоша қилишга югурди. Мана шу унутилмас дамлари хотирлаб, машхур санъаткорнинг ўзи кейинчалик шундай ҳикоя қилиб берганди:

«1929 — 30-йилларнинг бевозта, мураккаб чоғлари эди... Ёш актриса ва раққосалардан Нурхону Турсунойлари ваҳшийларча ўлдирилдилар. Барча эл-улус мотамда. Хотин-қизлар саҳна у ёқда турсин, остона ҳатлаб кўчага чиқишга юраги ботинмай турган оғир ва азиятчи дамлари. Мана шуларни ҳам унутиб, Қориеқубов, Тамараҳонимлар концертга югуриб келиб қолгани ҳали-ҳали ёдимдан чиқмайди... Кейинчалик билсам, Фарғона, Зарифшон водийси бўйлаб ташқил этилган уша концертлар бежиз эмас экан... Шаҳид бўлган санъаткорлар ўрнига ўйлаб-қўйлаб қизларни, иқтидорли ешларни жалб этиш экан... Агар уша кунларда Қорни аба билан Тамара опа билим юртимизга ҳам ташриф буюриб, бизларни театрга таклиф қилмагиларинда, мен профессионал санъат даргоҳига кириб келмаган бўлардим».

1929 йилнинг ноябрида М. Қориеқубовнинг бевосита иштироки билан ошлаган республика давлат мусиқий театрига кириб келган Мукаррама, кўп вақт ўтмай саҳнада ёрқин истеъдодини намойиш эта бошлади: Хуршиднинг «Фарҳад ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», Узеир Ҳожибековнинг «Аршин мол-олон», Гудом Зафарийнинг «Халима» асарлари бўйича саҳналаштирилган спектаклларида қатор роллар яратди. Концерт дастурларинда қатнашиб, лагарлар, шўхдан қўшиқлар, рақслар ижро этди ва томошабинлар меҳрини қозondi.

«Мукаррамаҳонининг актрисалик қобилияти ҳам чакки эмасди. Хонирги аялод уни балетмейстер, моҳир раққоса, «Баҳор» ансамблининг раҳбари сифатида яхши таниса-да, актёрлик, қўшиқчи-хонандалик қобилияти ҳақда билмайдик: у бинойидек

актриса эди ва ижро этадиган ролларини кузатиб, матнига тегишли сўзларни «пинҳона» ёллаб оларди-да, бирон-бир артист театрга фавқулодда келмай қолса, унинг ўрнига саҳнага чиқиб кетавсарди, шу боисдан ҳам бизлар ҳазиллашиб уни «скорая помощь» (яъни, «тез ёрдам») дея, чақирардик», деб эслаганди «ая» 1965 йилдаги суҳбатимиз чоғида.

М.Турғунбоева ҳақиқий ижодкор — ихтирочи, кашфийти санъаткор эди, қадимдан илдиэ отиб келаётган, анъанавий тус олган ҳатто, олиймақом дея қабул қилинган рақеларга ҳам янгича, замонавий акс садо берувчи «эср-забар»лар пайванд қилиш илмини яхши биларди.

М. Турғунбоева «Наманганнинг олмаси» халқ қўшигини болалик чоғидан тинглаб келаркан, таниқли раққоса ва балетмейстер бўлганида унинг асосида миллий куйга уралган, ҳам лирик, ҳам шўх қўшиғу рақс ихтиро қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйди. Бундай жиддий ижодий изланишга қўшиғу рақсни қайта кашф этишга қодир бастакорни ҳамкорликка чорлаш ҳақида ўйлади ва Ўзбекистон халқ артисти, таниқли бастакор, кўпгина эстрада қўшиқларининг муаллифи Шариф Рамазоновни танилади. Бунга бонс — Шариф ака хоразм қўшиқчилиқ мероси, Фарғона водийси халқ қўшиқчилиқ жабоҳирларидан ҳам дуруст воқиф эди. Бир қанча вақт Наманганда яшаб, санъат, маданият ишлари бошқармасида ишлаганди. Шундай қилиб, икки атоқли санъаткор жонбошлиғи тўфайли, халқ маданий-маърифий қадриятларига таянган ҳолда «Наманганнинг олмаси» куй-у қўшиғи янгилаш тилга кирди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган «Баҳор» Давлат халқ рақс ансамбли ҳақида сўз бораркан, унинг рўсбага келиши, шаклланиб, камолга етиши ва довруғ таратилишида Мукаррама Турғунбоеванинг хизматлари бениҳоя каттадир. Машхур санъаткор унинг тўғонбoshiсиди турди, бу ансамблга «доғлик» қилди, унга қарийб чорак аср мобайнида бадиий раҳбар, ени иқтидорларга мураббий бўлди. «Баҳор» санъаткорлари дундаги кўп мамлакатларда гастролда бўлиб, хориждаги санъат мухлисларини ўзбек ва бошқа халқлар рақс санъатининг дурдона намуналари билан таништирди.

Ҳа, Мукаррамаҳоним рақс маданияти, хореография санъатининг зарғари, фидойи ва заҳматқош, педагог-мураббийси, ҳазинабони, тиниб-тинчимас тартиботчиси эди. У маҳорати камолот чўққиларига кўтарилган Раққосабегим эди. Қарийб ярим асрлик ижодий фаолияти мобайнида у узидан кейин ажойиб бир буютон, беназир рақс бонини қолдирикти, бу боз ўртасида пурвиқор бўйини фалакка қаратиб «Тановор» номли тингсиз нафосат савлат тўқиб туради...

Бугун у кўп йиллар раҳбарлик қилиб келган Ўзбекистонда хизмат кўрсатган «Баҳор» Давлат халқ рақс ансамбли устоз номи билан атамоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони билан Мукаррама Турғунбоевнинг «Буёқ хизматлари учун» ораси билан тақдирланиши унга истиқлол қўйган ҳайкал бўлди.

Баҳриддин НАСРИДДИНОВ,
театршумос олим.